

Závislosti v DSM-5

MUDr. Mária Martinove, ml.

OLÚP n. o. Predná Hora

FZaSP TRUNI Trnava

V piatom vydaní Diagnostického a štatistického manuálu duševných porúch (DSM-5) boli realizované viaceré zmeny aj v diagnostickej kategórii s predbežne preloženým názvom „Látkami podmienené a návykové poruchy“, venujúcej sa problematike závislostí. V článku sú uvedené najvýznamnejšie zmeny týkajúce sa kritérií pre látkami podmienené a návykové poruchy v DSM-5.

Kľúčové slová: DSM-5, diagnostické klasifikačné systémy, látkami podmienené a návykové poruchy.

Substance-related and addictive disorders in DSM-5

The fifth edition of the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5) makes several changes also to the category of Substance-Related and Addictive Disorders. In this article, major revisions in the DSM-5 criteria for substance-related and addictive disorders are summarized.

Key words: DSM-5, diagnostic classification systems, substance-related and addictive disorders.

Psychiatr. prax; 2015; 16(1): 6–8

Úvod

Piata revízia americkej klasifikácie duševných porúch DSM-5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th Edition, APA, 2013) bola počas výročnej schôdze Americkej psychiatrickej spoločnosti (APA) oficiálne uvedená dňa 18. 05. 2013. Jedna z kapitol v nej obsiahnutých pod názvom „**Substance-Related and Addictive Disorders**“ – v predbežnom slovenskom preklade „**Látkami podmienené a návykové poruchy**“ sa venuje práve problematike závislostí. Pri porovnaní DSM-5 s DSM-IV nachádzame zmeny v klasifikácii závislostí a iných porúch pri užívaní psychoaktívnych látok (1, 2, 3, 4, 5).

Dôležitou zmenou v DSM-5 oproti predchádzajúcemu diagnostickému manuálu je, že kapitola bola rozšírená o **patologické hráčstvo** (ako behaviorálna závislosť). Táto zmena odráža narastajúce a zhodujúce sa dôkazy, že niektoré správanie, akým je napr. patologické hráčstvo, aktivuje systém odmeny v mozgu s účinkami podobnými ako pri užívaní drog a že jeho príznaky pripomínajú do určitej miery poruchy užívania návykových látok. Iné „behaviorálne závislosti“ (napr. „závislosť od cvičenia, sexu či nakupovania“) v novej klasifikácii nie sú zahrnuté, najmä pre nedostatočný konsenzus ohľadne ich vnímania ako psychických porúch.

V oblasti kritérií a terminológie je ďalšou kľúčovou zmenou to, že DSM-5 neoddeľuje abúzu a závislosť. Zrušila sa diagnostická kategória abúzu a „závislosť“ je v novej klasifikácii vnímaná ako spojité kontinuum s rôznym stupňom závažnosti. Kritériá sú stanovené pre psychické poruchy „spojené s užívaním psychoaktívnych

látok“ (zahŕňajú „závislosť“ v užšom zmysle, avšak slovo „závislosť“ je oficiálne vynechané v DSM-5) a „užívaním indukované“ (intoxikácia, abstinčný syndróm a ostatné poruchy vyvolané užívaním psychoaktívnych látok – psychózy, depresívne epizódy a pod.).

Závažnosť porúch spojených s užívaním psychoaktívnych látok závisí od počtu potvrdených znakov (narušená kontrola, craving, poškodenie v sociálnej oblasti, rizikové užívanie látky, zmeny tolerancie, abstinčný syndróm, atď.): 2 – 3 znaky poukazujú na miernu poruchu, 4 – 5 na strednú poruchu a 6 alebo viac znakov poukazuje na závažnú poruchu.

Z DSM-IV bol vymazaný opakujúci sa príznak právnych problémov spojených s užívaním psychoaktívnych látok a nové kritérium – craving (prahuntie, silná túžba po látke) bolo pridané do DSM-5.

Okrem toho, podmienkou diagnostiky porúch spojených s užívaním psychoaktívnych látok je v DSM-5 prítomnosť dvoch a viacerých kritérií v porovnaní s jedným a viac kritériami pri abúze a tromi a viac kritériami pri závislosti v DSM-IV.

Ďalej bola v DSM-5 zrušená kategória závislosti od kofeínu, pretože sa nepotvrdili jej „zhubné“ dôsledky, pričom kofeínová intoxikácia aj abstinčný syndróm boli ponechané. Za zmienku tiež stojí, že v DSM-5 sú kritériá pre poruchy súvisiace s užívaním tabaku rovnaké ako u iných porúch spojených s užívaním návykových látok. Naopak, DSM-IV nemá kategóriu pre zneužívanie tabaku, takže kritériá v DSM-5 sú nové (6, 7, 8, 9, 10, 11).

Kanabisový a kofeinový abstinčný syndróm sú v DSM-5 nové poruchy (kofeíno-

Tabuľka 1. Látkami podmienené poruchy zahŕňajú 10 samostatných tried v DSM-5

Alkohol
Kofeín
Konope
Halucinogény – samostatné kategórie pre fencyklidín (alebo podobne účinkujúce arylcyklohexylamíny) a iné halucinogény, napr. LSD, huby, extáza
Prchavé látky – rozpúšťadlá, aerosóly, plyny a dusitany
Opioidy – heroín, morfín, OxyContin
Sedatíva, hypnotiká a anxiolytiká
Povzbudzujúce látky (stimulanty) – na báze amfetamínu, kokaín a ďalšie stimulanty
Tabak
Iné alebo neznáme látky

vý bol v DSM-IV v prílohe). **Syndróm z odňatia kofeínu** – abstinčný syndróm (Caffeine Withdrawal) sa v DSM-IV medzi poruchami vyvolanými účinkom kofeínu (kofeínom indukovaná úzkostná porucha, kofeínom indukovaná porucha spánku a intoxikácia kofeínom) nevykytoval. V súčasnosti Amerika upozorňuje na nárast užívania kofeínu s následným zvyšovaním počtu závislých od kofeínu. Náhle vysadenie kofeínu je v priebehu 24 hodín sprevádzané príznakmi ako sú bolesť hlavy, únava, ospalosť, depresívna alebo dysforická nálada, podráždenosť, porucha pozornosti, nauzea, zvracanie, bolesti kĺbov či svalov, ako aj redukcia sociálnych aktivít (7, 8, 2). **Syndróm z odňatia kanabisu** – abstinčný syndróm (Cannabis Withdrawal) sa podobne ako v prípade kofeínu v DSM-IV medzi poruchami vyvolanými účinkom kanabisu (poruchy vyvolané užívaním kanabisu, poruchy

Tabuľka 2. Látkami podmienené a návykové poruchy + Patologické hráčstvo**Poruchy súvisiace s užívaním alkoholu***Porucha spôsobená užívaním alkoholu (F10.10 mierna, F10.20 stredná, F10.20 ťažká)**Intoxikácia (F10.129 komorbitita miernej poruchy spôsobenej užívaním alkoholu, F10.229 komorbitita strednej alebo ťažkej poruchy spôsobenej užívaním alkoholu, F10.929 bez spomínanej komorbidity)**Abstinenčný syndróm (F10.239 bez poruchy vnímania, F10.232 s poruchou vnímania)**Ostatné poruchy vyvolané užívaním alkoholu (psychóza, depresia, anxieta...)**Nešpecifikovaná porucha súvisiaca s užívaním alkoholu (F10.99)***Poruchy súvisiace s užívaním kofeínu***Intoxikácia (F15.929 – nepokoj, nervozita, vzrušivosť, nespavosť, začervenanie v tvári, močenie, GIT ťažkosti, svalové záškľby, zrýchlený tok myšlienok a reči, tachykardia alebo srdcová arytmia, obdobia nevyčerpatelności, psychomotorický nepokoj – prítomnosť 5 a viac)**Abstinenčný syndróm (F15.93)**Ostatné poruchy vyvolané užívaním kofeínu (anxieta, poruchy spánku)**Nešpecifikovaná porucha súvisiaca s užívaním kofeínu (F15.99)***Poruchy súvisiace s užívaním konope***Porucha spôsobená užívaním konope (F12.10 mierna, F12.20 stredná, F12.20 ťažká)**Intoxikácia (konjunktivitída, zvýšená chuť do jedla, sucho v ústach, tachykardia – prítomnosť 2 a viac – kódovanie závisí od ne/prítomnosti komorbidity porúch spôsobených užívaním konope a od ne/prítomnosti porúch vnímania)**Abstinenčný syndróm (F12.288)**Ostatné poruchy vyvolané užívaním konope (psychóza, anxieta, poruchy spánku)**Nešpecifikovaná porucha súvisiaca s užívaním konope***Poruchy súvisiace s užívaním halucinogénov***Porucha spôsobená užívaním fencyklidínu (alebo podobne farmakologicky účinkujúcich látok) – F16.10 mierna, F16.20 stredná, F16.20 ťažká**Iná porucha vyvolaná užívaním halucinogénov (F16.10 mierna, F16.20 stredná, F16.20 ťažká)**Intoxikácia fencyklidínom (nystagmus, hypertenzia alebo tachykardia, znížená alebo vymiznutá reakcia na bolesť, ataxia, dysartria, svalová stuhnutosť, záchvaty alebo bezvedomie, hyperacusis – prítomnosť 2 a viac – kódovanie závisí od ne/prítomnosti komorbidity porúch spôsobených užívaním fencyklidínu)**Intoxikácia iným halucinogénom (mydiáza, tachykardia, potenie, palpácie, neostré videnie, tremor, poruchy koordinácie – prítomnosť 2 a viac – kódovanie závisí od ne/prítomnosti komorbidity porúch spôsobených užívaním halucinogénov)**Pretrvávajúca porucha vnímania spôsobená užívaním halucinogénov (F16.983)**Ostatné poruchy vyvolané užívaním fencyklidínu (psychóza, BAP, depresia, anxieta)**Ostatné poruchy vyvolané užívaním halucinogénov (psychóza, BAP, depresia, anxieta)**Nešpecifikovaná porucha súvisiaca s užívaním fencyklidínu (F16.99)**Nešpecifikovaná porucha súvisiaca s užívaním halucinogénov (F16.99)***Poruchy súvisiace s užívaním prchavých látok***Porucha spôsobená užívaním prchavých látok (F18.10 mierna, F18.20 stredná, F18.20 ťažká)**Intoxikácia (závraty, nystagmus, poruchy koordinácie, nezrozumiteľná reč, neistá chôdza, letargia, oslabené reflexy, psychomotorická retardácia, tremor, generalizovaná svalová slabosť, rozmazané alebo dvojité videnie, stupor alebo kóma, eufória – prítomnosť 2 a viac – kódovanie závisí od ne/prítomnosti komorbidity porúch spôsobených užívaním prchavých látok)**Ostatné poruchy vyvolané užívaním prchavých látok (psychóza, depresia, neurokognitívne poruchy)**Nešpecifikovaná porucha súvisiaca s užívaním prchavých látok (F18.99)***Poruchy súvisiace s užívaním opioidov***Porucha spôsobená užívaním opioidov (F11.10 mierna, F11.20 stredná, F11.20 ťažká)**Intoxikácia (ospalosť alebo kóma, nezrozumiteľná reč, zníženie pozornosti alebo pamäti – prítomnosť 1 a viac + mióza – kódovanie závisí od ne/prítomnosti komorbidity porúch spôsobených užívaním opioidov a od ne/prítomnosti porúch vnímania)**Abstinenčný syndróm (F11.23 – dysfória, nevoľnosť alebo zvracanie, bolesti svalov, slzenie alebo výtok z nosa, mióza, piloerкция alebo potenie, hnačka, zívanie, horúčka, nespavosť – prítomnosť 3 a viac)**Ostatné poruchy vyvolané užívaním opioidov (depresia, anxieta, poruchy spánku, sexuálne dysfunkcie)**Nešpecifikovaná porucha súvisiaca s užívaním opioidov (F11.99)***Poruchy súvisiace s užívaním sedatív, hypnotík alebo anxiolytík***Porucha spôsobená užívaním sedatív, hypnotík alebo anxiolytík (F13.10 mierna, F13.20 stredná, F13.20 ťažká)**Intoxikácia (nezrozumiteľná reč, poruchy koordinácie, neistá chôdza, nystagmus, znížená poznávací schopnosti, stupor alebo kóma – prítomnosť 1 a viac – kódovanie závisí od ne/prítomnosti komorbidity porúch spôsobených užívaním sedatív, hypnotík alebo anxiolytík)**Abstinenčný syndróm (autonómna hyperaktivita, tras rúk, nespavosť, nevoľnosť alebo zvracanie, prechodné vizuálne, hmatové, sluchové ilúzie alebo halucinácie, psychomotorický nepokoj, úzkosť, záchvaty grand mal – prítomnosť 2 a viac – kódovanie závisí od ne/prítomnosti komorbidity porúch spôsobených užívaním sedatív, hypnotík alebo anxiolytík a od ne/prítomnosti porúch vnímania)**Ostatné poruchy vyvolané užívaním sedatív, hypnotík alebo anxiolytík (psychóza, BAP, depresia, anxieta, poruchy spánku, sexuálne dysfunkcie, neurokognitívne poruchy)**Nešpecifikovaná porucha súvisiaca s užívaním sedatív, hypnotík alebo anxiolytík (F13.99)*

Poruchy súvisiace s užívaním povzbudzujúcich látok (stimulantov)

Porucha spôsobená užívaním povzbudzujúcich látok (stimulantov) – mierna: F15.10 látky typu amfetamínu, F14.10 kokaín, F15.10 iný alebo nešpecifický stimulant; stredná: F15.20 látky typu amfetamínu, F14.20 kokaín, F15.20 iný alebo nešpecifický stimulant; ťažká: F15.20 látky typu amfetamínu, F14.20 kokaín, F15.20 iný alebo nešpecifický stimulant)

Intoxikácia (tachykardia alebo bradykardia, mydriáza, zvýšený alebo znížený krvný tlak, potenie alebo zimnica, nevoľnosť alebo zvracanie, zjavný úbytok hmotnosti, psychomotorický nepokoj alebo retardácia, svalová slabosť, respiračná depresia, bolesť na hrudníku alebo srdcové arytmie, zmätenosť, kŕče, dyskinézy, dystónia alebo kóma – prítomnosť 2 a viac – kódovanie závisí od ne/prítomnosti komorbidity porúch spôsobených užívaním stimulantov a od ne/prítomnosti porúch vnímania)

Abstinenčný syndróm (únava, živé sny, nespavosť alebo nadmerná spavosť, zvýšená chuť k jedlu, psychomotorická retardácia alebo nepokoj – prítomnosť 2 a viac + dysfória – F15.23 amfetamín alebo iné stimulanty, F14.23 kokaín)

Ostatné poruchy vyvolané užívaním povzbudzujúcich látok (stimulantov) – psychóza, BAP, depresia, anxiety, OCD, poruchy spánku, sexuálne dysfunkcie

Nešpecifikovaná porucha súvisiaca s užívaním povzbudzujúcich látok (stimulantov) – F15.99 amfetamín alebo iné stimulanty, F14.99 kokaín

Poruchy súvisiace s užívaním tabaku

Porucha spôsobená užívaním tabaku (Z72.0 mierna, F17.200 stredná, F17.200 ťažká)

Abstinenčný syndróm (F17.203 – podráždenosť, frustrácia alebo hnev, úzkosť, sťažná koncentrácia, nárast chuti do jedla, nepokoj, depresívna nálada, nespavosť – prítomnosť 4 a viac)

Ostatné poruchy vyvolané užívaním tabaku (poruchy spánku)

Nešpecifikovaná porucha súvisiaca s užívaním tabaku (F17.209)

Iné (alebo neznáme) poruchy súvisiace s užívaním látok

Iná (alebo neznáma) porucha spôsobená užívaním látok (F19.10 mierna, F19.20 stredná, F19.20 ťažká)

Intoxikácia (kódovanie závisí od ne/prítomnosti komorbidity porúch spôsobených užívaním iných alebo neznámych látok)

Abstinenčný syndróm (F19.239)

Iné (alebo neznáme) látkami indukované poruchy (psychóza, BAP, depresia, anxiety, OCD, poruchy spánku, sexuálne dysfunkcie, neurokognitívne poruchy)

Nešpecifikovaná porucha súvisiaca s užívaním inej (alebo neznámej) látky (F19.99)

Poruchy nesúvisiace s užívaním látok – Patologické hráčstvo (F63.0)

indukované kanabisom, intoxikácia kanabisom) nenachádzal. Vysadenie kanabisu pri dennom (alebo takmer dennom) užívaní v trvaní niekoľkých mesiacov vyvolá príznaky ako podráždenosť, nepokoj či nervozita, úzkosť, zlosť aj agresivita, porucha spánku až nespavosť, depresívna nálada, úzkosť, ale aj bolesť brucha, tras, potenie, horúčka či bolesť hlavy alebo zimnica. Reliabilita a validita oboch týchto syndrémov sa potvrdila v predklinických, klinických aj epidemiologických štúdiách (2, 12). Napríklad štúdia s fajčiarimi marihuany, ktorá sa uskutočnila v spolupráci s NIH (National Institutes of Health) ukázala, že u viac ako 40 % participantov boli splnené kritériá DSM-5 pre syndróm z odňatia kanabisu (7, 8, 2, 13).

Ďalšou zmenou bolo **zrušenie diagnózy polytoxikománie** v DSM-IV s tým, že sa má vždy určiť preferenčná droga. Pri užívaní viacerých látok sa má každá diagnóza uviesť osobitne.

Nová definícia **skorej remisie** pri poruchách spojených s užívaním psychoaktívnych látok je v DSM-5 definovaná najmenej tromi ale menej než dvanástimi mesiacmi bez splnených kritérií súvisiacich s poruchami spojenými s užívaním psychoaktívnych látok (okrem cravingu) a **trvalá remisia** je definovaná najmenej dvanástimi mesiacmi bez spomínaných kritérií (okrem cravingu).

Pridavným novým špecifikátorom v DSM-5 sú spojenia: **„v kontrolovanom prostredí“** – kde jedinec nemá prístup k alkoholu alebo iným látkam (napr. v terapeutických komunitách alebo

na uzavretých oddeleniach nemocníc) a **„v udržavacej liečbe“** – kedy užíva napr. metadón, buprenorfín/naloxón či naltrexón (6, 7, 8, 9, 10, 11).

Záver

Klasifikácia duševných porúch DSM-5 priniesla viaceré novinky aj v kapitole venujúcej sa problematike „závislosti“. Bola rozšírená o nové diagnózy, došlo k zmenám v oblasti kritérií, terminológie či podmienok diagnostiky. Vydanie DSM-5 je však od začiatku sprevádzané búrlivou diskusiou v odborných kruhoch, až samotná prax ukáže, ako sa situácia v oblasti diagnostiky duševných porúch, vrátane kapitoly venujúcej sa problematike „závislosti“, bude ďalej vyvíjať. Aj keď klasifikácia vznikla pre Spojené štáty americké, predpokladá sa, že bude mať vplyv aj na diagnostickú koncepciu psychických porúch v pripravovanej ICD-11 (14, 15, 11).

Literatúra

1. Dragašek J. Schizofrénia a ostatné psychotické poruchy v DSM-5. *Psychiatr. prax.* 2014;15(3):96–98.
2. Forgáčová L. Nové diagnózy v klasifikácii DSM-5. *Psychiatr. prax.* 2014;15(4):140–142.
3. Pečeňák J. DSM-5 – nové vydanie klasifikácie psychických porúch Americkej psychiatrickej spoločnosti. *Psychiatr. prax.* 2014;15(1):7–8.
4. Smolik P. *Duševní a behaviorální poruchy*. Praha, Česka republika: Maxdorf; 1996.
5. Vavrušová L. Neurokognitívne poruchy v DSM-5. *Psychiatr. prax.* 2014;15(1):10–11.
6. American Psychiatric Association. Highlights of Changes from DSM-IV-TR to DSM-5. 2013, 19 pp. [online]. Dostupné na

internet: <http://www.dsm5.org/Documents/changes%20from%20dsm-iv-tr%20to%20dsm-5.pdf> Accessed April 13, 2015.

7. DSM-IV. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 4th ed. Washington, DC: APA; 1994.
8. DSM-5. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5th ed. Washington, DC: APA; 2013.
9. Regier D, Kuhl EA, Kupfer DJ. The DSM-5: classification and criteria changes. *World Psychiatry.* 2013;12: 92–98.
10. Reichenberg LW. *DSM-5 Essentials. The Savvy Clinician's Guide to the Changes in Criteria*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons. 2014.
11. Turček M, Pečeňák J. Postavenie závislosti v klasifikácii DSM-5. *Alkoholizmus a drogové závislosti.* 2013;Supl. 2:46.
12. Hasin DS, O'Brien CP, Auriacombe M, Borges G, Bucholz K, et al. DSM-5 criteria for substance use disorders: recommendations and rationale. *Am J Psychiatry.* 2013;170(8): 834–51.
13. Gorelick DA, Levin KH, Copersino ML, Heishman SJ, Liu F, Boggs DL, Kelly DL. Diagnostic criteria for cannabis withdrawal syndrome. *Drug Alcohol Depend.* 2012;123(1–3):141–7.
14. Frances AJ, Widiger T. Psychiatric diagnosis: lessons from the DSM-IV past and cautions for the DSM-5 future. *Annu Rev Clin Psychol.* 2012;8:109–130 [online]. Dostupné na internete: <http://www.annualreviews.org>. Accessed April 15, 2014.
15. Nemeroff CB, Weinberger D, Rutter M, MacMillan HL, Bryant RA, et al. DSM-5: a collection of psychiatrist views on the changes, controversies, and future directions. *BMC Med.* 2013;11:202 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.biomedcentral.com/1741-7015/11/202>>. Accessed April 15, 2014.

MUDr. Mária Martinove, ml.

Odborný liečebný ústav psychiatrický, n. o. Predná Hora Muránska Huta, časť Predná Hora č. 126, 049 01 Muráň
maria.martinoveml@olup-prednahora.sk

